

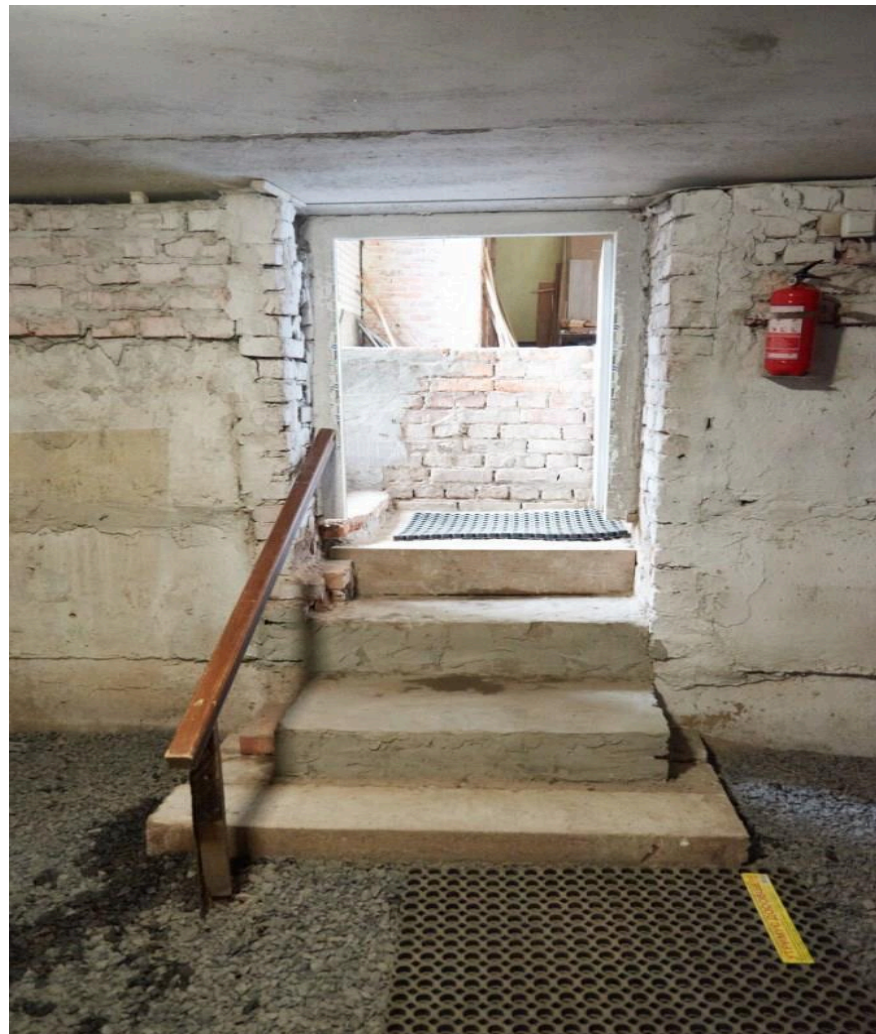
За підтримки:

Дослідження:

Рівень облаштування безпечних умов перебування в укриттях закладів освіти України

Квітень 2024

Авторка: Ірина Корольчук

Над дослідженням також працювали:
Олександр Малюхов, Олена Барчук

Координаторка дослідження: Олена Барчук

Коректура: Лілія Котик, Олена Барчук, Поліна Черній

Оформлення: Ксенія Дичко, Ірина Корольчук, Мирослава Козюпа

Дослідження проведено в межах діяльності фонду як виконавчого партнера **Агенції ООН у справах біженців**, що має на меті підтримку внутрішньо переміщених осіб, постраждалого населення та інших вразливих категорій громадян.

Погляди, представлені у цьому дослідженні, належать його авторам і не обов'язково відображають офіційну політику **Агенції ООН у справах біженців**.

Представлене дослідження є першим із циклу дослідницьких праць Благодійного фонду «Рокада», що мають на меті глибинне вивчення проблематики здійснення освітнього процесу в Україні в умовах воєнного стану.

Благодійний фонд «Рокада» є виконавчим партнером **Агенції ООН у справах біженців** та здійснює свою діяльність вже понад **20 років**. До лютого 2022 року команда Фонду складалася із двадцяти осіб, які допомагали облаштувати своє життя в Україні біженцям із понад сорока країн: Афганістану, Судану, Сирії тощо.

24 лютого 2022 року все змінилось: для українців, для біженців, для «Рокади». З початку повномасштабного вторгнення, спираючись на 20-річний досвід та підтримку міжнародних організацій, наш Фонд розгорнув мережу регіональних представництв у **13** регіонах країни. Сьогодні сотні фахівців щоденно допомагають постраждалому населенню, внутрішньо переміщеним особам та шукачам притулку.

Зміст

❖ Вступ

❖ Методологія дослідження

- Мета
- Структура аналізу даних
- Цільова аудиторія
- Охоплення
- Структура опитувальника

- Чинні проблеми з облаштуванням укриттів у закладах освіти. Ключові результати (висновки до розділу 1)

❖ Аналіз даних, отриманих під час анонімного опитування батьків про безпеку в школі/дитячому садку, яке проводилось Офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

- Актуальні потреби в облаштуванні захисних споруд (висновки до розділу 2)

❖ Аналіз можливостей для зміни ситуації

Розподіл державної субвенції на облаштування захисних споруд у 2023 році. Труднощі.

- Аналіз нових вимог до розподілу субвенції у 2024 році. Порівняння
- Перешкоди для ефективного освоєння виділених коштів (Висновки до розділу 3)

❖ Загальні висновки та рекомендації

- Актуальна потреба в облаштуванні укриттів
- Перешкоди на рівні громад в освоєнні коштів державної субвенції
- Рекомендації щодо зміни підходу у виділенні коштів урядової субвенції
- Активізація громад, залучення коштів міжнародних донорів

❖ Практика інших країн у реалізації масштабних ініціатив із формування фонду захисних споруд (укриттів) у закладах

освіти.

Вступ

Пандемія коронавірусної хвороби 2019-2021 років суттєво вплинула на освітню систему України, спричинивши закриття шкіл, дошкільних навчальних закладів, університетів, коледжів тощо. Тривала відсутність очного навчання значно знизила рівень знань здобувачів освіти.

У воєнних реаліях під звуки повітряних тривог триває для українських школярів вже другий навчальний рік. В умовах війни освітній процес зазнав значних змін і за формою, і за змістом. Забезпечення гідного рівня надання освітніх послуг під час війни є важливою темою, яка потребує співпраці між державними органами, громадськими організаціями, міжнародною спільнотою, для забезпечення захисту дітей та збільшення освітніх можливостей у таких складних умовах.

Головною передумовою початку 2023 навчального року в очному форматі стала наявність та задовільний стан захисних споруд у закладах

освіти. Згідно з офіційною інформацією, отриманою від Міністерства освіти й науки України у відповідь на запит щодо отримання публічної інформації від **27.11.2023**:

- **13661** заклад загальної середньої освіти організували або планують організувати освітній процес у звичайному (офлайн) або змішаному режимі;
- **11059** закладів дошкільної освіти організували або планують організувати освітній процес у звичайному (офлайн) або змішаному режимі;
- **626** захисних споруд цивільного захисту (ЗСЦЗ) знаходяться на балансі закладів дошкільної освіти, що становить **5,66%** від потреби;
- **2026** ЗСЦЗ знаходяться на балансі закладів загальної середньої освіти, що становить **14,83%** від потреби.

Очевидним стає факт, що питання доступу до безпечного освітнього процесу в умовах воєнного стану є невирішеним та потребує залученості міжнародної спільноти, партнерів України. За інформацією, оприлюдненою Міністерством

освіти й науки України на інформаційному ресурсі <https://saveschools.in.ua/>:

- **3798** закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів;
- **365** зруйновано повністю;
- **579** пошкоджено або частково зруйновано.

Заступник міністра освіти й науки України **Андрій Сташків** наводить чіткі статистичні дані:

- **80%** шкіл мають укриття, але більшість з них потребують дооблаштування;
- **2,5 тисячі** захисних споруд у школах потребують ремонту;
- **2700** захисних споруд необхідно побудувати;
- **153 мільярди гривень** — орієнтовна вартість ремонту та будівництва укриттів;
- **2,5 мільярди гривень** закладено в державному бюджеті на ремонт та будівництво захисних споруд у **2024** році.

Зважаючи на наростаючу потребу та нестабільну безпекову ситуацію, напрям підтримки захисних споруд у закладах освіти є недостатньо вивченим, що створює безпекові ризики для здобувачів освіти в регіонах.

Підготовлене нами дослідження:

- Детально розкриває передумови відсутності захисних споруд цивільного захисту в освітніх установах;
- Аналізує ресурси та можливості, які органи місцевого самоврядування змогли використати для ремонту чинних чи будівництва нових захисних споруд;
- Формулює ряд рекомендацій, спираючись на досвід країн, що перебувають або перебували у схожих ситуаціях.

Терміни:

Захисні споруди цивільного захисту (ЗСЦЗ) — інженерні споруди, призначені для укриття і тимчасового захисту людей, техніки та майна від небезпеки, що може виникнути або виникла внаслідок надзвичайних ситуацій у мирний час, а також від дії засобів ураження в особливий період.

Змішане навчання – це навчання, за якого частина пізнавальної діяльності учнів відбувається на уроці під безпосереднім керівництвом учителя, а інша – у самостійній роботі з електронними ресурсами(<https://grcprpp.gov.ua/news/1677504785/>) Найчастіше це поєднання очної та дистанційної форм навчання.

Методологія дослідження

Мета дослідження:

- Виявити та проаналізувати проблеми з облаштуванням безпечних умов у захисних спорудах закладів освіти;
- Привернути увагу спільноти донорів та партнерів до необхідності облаштування безпечних умов у закладах освіти, облаштування фонду споруд цивільного захисту населення у закладах освіти, які є комунальною та/або державною власністю.

Структура аналізу:

- дослідження рівня облаштування захисних споруд на загальнодержавному та регіональному рівнях;
- аналіз розміру та розподілу державної субвенції, виділеної для облаштування захисних споруд цивільного захисту у закладах освіти у 2023 році;
- відстеження фахівцями Благодійного фонду «Рокада» реального стану облаштування захисних споруд в закладах освіти громад за допомогою очних візитів та розробленого опитувальника;
- аналіз реалізації на загальнодержавному рівні розподілу та використання коштів

державної субвенції для облаштування/будівництва захисних споруд цивільного захисту у закладах освіти України;

- підготовка рекомендацій щодо облаштування захисних споруд цивільного захисту спираючись на досвід освітнього сектору інших країн.

Обмеження:

Дослідження є проміжним етапом. Спрямоване на визначення тенденцій виключно шляхом кількісного аналізу. Дослідження проводиться тільки з погляду певного набору ключових показників, що дає обмежене уявлення про можливості допомоги в облаштуванні.

Цільова аудиторія:

- Батьки дітей дошкільного та шкільного віку (в Україні та за кордоном);
- Балансоутримувачі/засновники закладів освіти, відповідальні за облаштування захисних споруд.

Охоплення:

15 631 респондент (батьки) - дані анонімного опитування Уповноваженого Верховної Ради України з прав дитини, згідно з відповіддю на запит щодо доступу до публічної інформації

101 респондент (засновники/балансоутримувачі закладів освіти) та 101 заклад освіти — очне та телефонне опитування.

Запити на доступ до публічної інформації щодо стану захисних споруд цивільного захисту та потреби в облаштуванні охоплено - **24 регіони України**

Відповідь Міністерства Освіти та Науки України.

Метод вибірки:

"Зручна вибірка"

Терміни:

- **Захисні споруди цивільного захисту:** споруди, призначені для захисту людей від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, а також від зброї масового ураження.
- **Балансоутримувач:** юридична особа, яка володіє, користується та розпоряджається майном на власному балансі.
- За облаштування укриття в закладі освіти відповідає **засновник**. Саме засновник закладу освіти зобов'язаний забезпечити утримання та розвиток матеріально-технічної бази заснованого ним закладу освіти на рівні, достатньому для виконання вимог стандартів освіти та ліцензійних умов (частина 6 статті 25 Закону України "Про освіту").
- **"Зручна вибірка":** метод вибірки, коли респонденти обираються не випадковим чином, а з-поміж людей, які легко доступні для дослідників.

Структура опитувальника, використаного під час проведення дослідження:

№	НАЗВА СЕКЦІЇ	ТИП ОТРИМАНИХ ДАНИХ
1.	ЗАГАЛЬНІ ДАНІ ПРО НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД	<ul style="list-style-type: none">• НАЗВА• ЛОКАЦІЯ РОЗМІЩЕННЯ• МІСТКІСТЬ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ/УКРИТТЯ• МІСТКІСТЬ УКРИТТЯ
2.	РІВЕНЬ ОБЛАШТУВАННЯ УКРИТТЯ. ДЖЕРЕЛА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	<ul style="list-style-type: none">• АНАЛІЗ РІВНЯ ОБЛАШТУВАННЯ УКРИТТІВ НА ОСНОВІ ВИМОГ ДО ОБЛАШТУВАННЯ "НАЙПРОСТІШИХ УКРИТТІВ" ДСНС• ВИЗНАЧЕННЯ УЧАСТІ СТОРОННІХ ДОНОРІВ/ ДЕРЖАВИ В ОБЛАШТУВАННІ ЗАХИСНОЇ СПОРУДИ.• КОМФОРТНІСТЬ УМОВ ПЕРЕБУВАННЯ НА ОСНОВІ ДАНИХ ПРО ЗОНУВАННЯ, АДАПТАЦІЮ ДО ПЕРЕБУВАННЯ ДІТЕЙ.• НАЯВНІСТЬ/ВІДСУТНІСТЬ ЗАХОДІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ.• МОЖЛИВІСТЬ ПРОДОВЖЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАХИСНІЙ СПОРУДІ.
3.	ВИЗНАЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ ПОТРЕБ В ОБЛАШТУВАННІ	РІВЕНЬ ОБЛАШТУВАННЯ, ЩО ПОТРЕБУЄ ЗАХИСНА СПОРУДА.

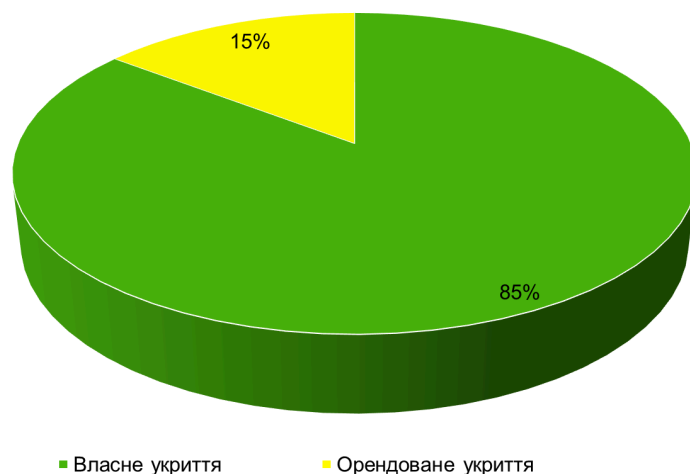
Ключові результати

Локальне розміщення.

Більшість опитаних респондентів відповідальні за утримання захисних споруд які знаходяться у закладах освіти сільської місцевості (**63,4 %**). **12,9%** - у малих містах з кількістю мешканців **до 50 тис.** **10,9%** закладів освіти локально розміщуються у селищах міського типу (поселення). **8,9%** у містах "середніх" з кількістю жителів від 50 до 100 тис. **4,0%** - у великих містах з кількістю мешканців понад 100 тис. З них **85,4%** використовують власне укриття після сигналу «Повітряна тривога». Орендоване укриття використовують **14,6%** закладів освіти.

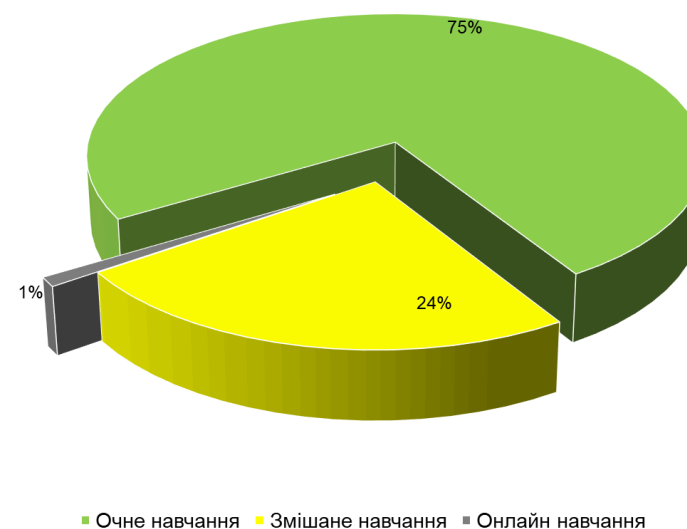
Наявність укриття в навчальному закладі

Чинний формат освітнього процесу в навчальних закладах

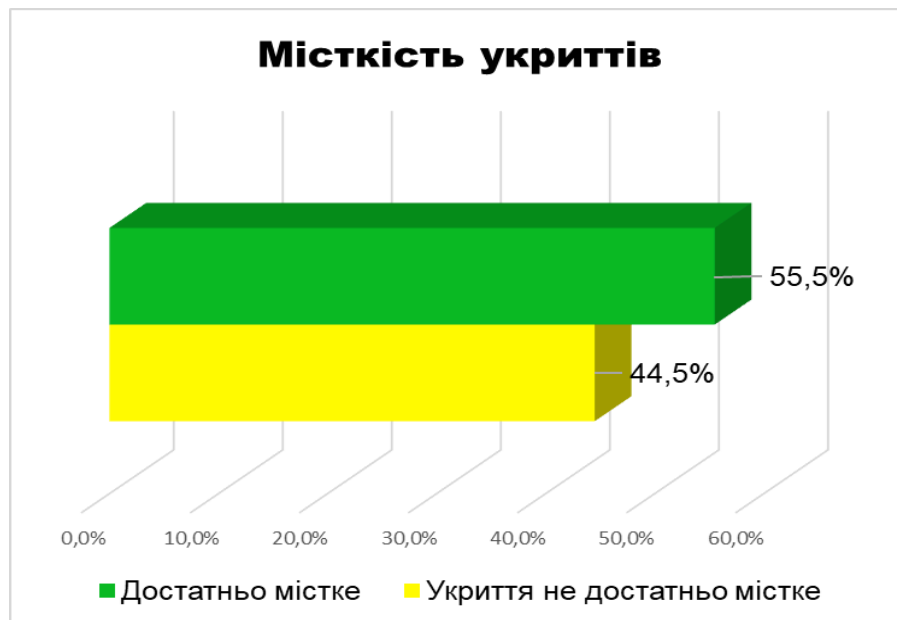
74,8% респондентів повідомляють, що в обраних для опитування навчальних закладах продовжується навчальний процес **очно**. **24,3%** установ використовують **змішаний формат навчання**. Лише **1,0 %** навчальних закладів продовжують **онлайн навчання**.

Форма навчання

Співвідношення кількості здобувачів освітнього процесу до загальної місткості захисної споруди

45,0% респондентів повідомляють, що наявне у закладі освіти укриття **не достатньо містке** для розміщення усіх здобувачів освіти, що відвідують заклад, педагогічного та технічного персоналу. **56,0%** стверджують, що укриття **є достатньо містким**, або ж може забезпечити розміщення більшої кількості учнів ніж нині навчаються.

Тип укриття, згідно із затвердженим Статтею 32 глави 7 Кодексу цивільного захисту України переліком

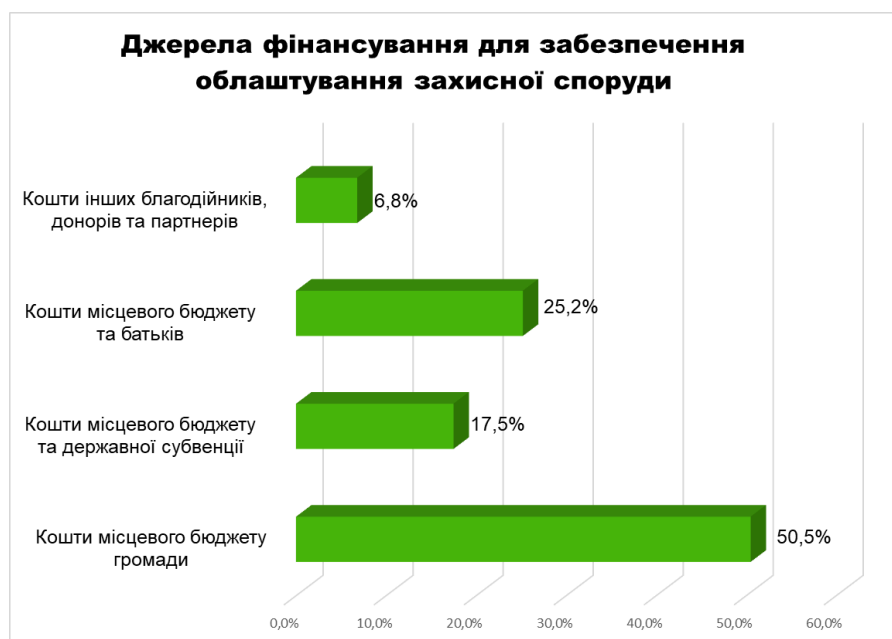
У **65,7%** відібраних для опитування навчальних установах облаштовано **«Найпростіше укриття»**. **27,5 %** захисних споруд цивільного захисту у відібраних навчальних закладах відносяться до **«протирадіаційного укриття»**. Частка швидкосторуджуваних захисних споруд цивільного захисту, сховищ, споруд подвійного призначення є значно меншою серед закладів освіти - **2,9%, 2,0%, 2,0%** відповідно.

Джерела фінансування для забезпечення облаштування захисних споруд

50,5% опитаних респондентів повідомили, що для облаштування захисної споруди залучали виключно кошти **місцевого бюджету громади**, без стороннього фінансування. **17,5%** респондентів зазначають, що користувалися коштами **місцевого бюджету та державної субвенції у співвідношенні 50:50** для ефективного облаштування захисної споруди. **25,2%** опитаних, відповідаючи на це питання, повідомляють, що для облаштування залучали

кошти **місцевого бюджету та батьків** учнів відповідного закладу освіти.

6,8 % відібраних для опитування респондентів зазначають, що під час облаштування захисної споруди використовували **виключно кошти благодійників, донорів та партнерів**.

Оцінка рівня облаштування укриття

49,0% респондентів оцінили рівень облаштування укриття як **«частковий»**, виключно для перебування. При цьому **21,6%** респондентів на це ж питання відповіли, що укриття облаштоване **достатньо і для перебування, і для безперешкодного навчання** дітей у ньому. **16,7%** зазначають, що в приміщенні **недостатньо облаштовані базові умови перебування**. **10,8%** говорять про те, що укриття перебуває **на стадії обладнання**. Відсоток повністю облаштованих захисних споруд **є мізерним**.

Водночас **70,0%** респондентів зазначають, що в облаштованих приміщеннях наявні виключно **місця для сидіння/лежання**. **24,0%** опитаних респондентів на це ж питання відповідають, що наявними є виключно місця для навчання (лави, парти, столи). **15,0%** опитаних балансоутримувачів, підтвердили, що приміщення облаштоване як захисна споруда у закладі освіти, **зоновано**, містить зони, активностей, творчості, дозвілля, навчання тощо.

Висновки:

1. Під час проведення дослідження репрезентативними для оцінки стану облаштування захисних споруд відібрано заклади освіти сільської та селищної (поселень) місцевості.

2. Більшість відібраних закладів освіти від початку 2023 року, орієнтуються саме на очний формат навчання.
3. Більшість захисних споруд є достатньо місткими для розміщення повної кількості здобувачів освіти та педагогічного колективу навчального закладу.
4. Половина засновників відібраних закладів освіти повідомила, що використовували виключно «власні» ресурси для облаштування захисної споруди. Під терміном «власні» варто розуміти кошти громади та місцевого бюджету, що фінансував облаштування захисної споруди.
5. Понад половина опитаних респондентів підтверджують, що в облаштованих приміщеннях наявні виключно місця для сидіння/лежання. Рівень облаштування називають «частковим».

Терміни:

Згідно **зі Статтею 32 глави 7 Кодексу цивільного захисту України** визначає такі види захисних споруд цивільного захисту:

Найпростіше укриття – це фортифікаційна споруда, цокольне або підвальне приміщення, інша споруда підземного простору, в якій можливе тимчасове перебування людей з метою зниження комбінованого

ураження від небезпечних чинників, а також від дії засобів ураження в особливий період.

Швидкосторуджувана захисна споруда цивільного захисту – споруда, що зводиться (виготовляється, монтується) в особливий період нарощування фонду захисних споруд та за короткий час зі спеціальних конструкцій (виробів), вимоги до яких встановлюються будівельними нормами, стандартами та правилами

Сховище – герметична споруда для захисту людей, у якій протягом певного часу створюються умови, що виключають вплив на них небезпечних факторів, які виникають внаслідок надзвичайної ситуації, воєнних (бойових) дій та терористичних актів.

Споруди подвійного призначення – наземні або підземні споруди чи їх окремі частини, що спроектовані або пристосовані для використання за основним функціональним призначенням, зокрема для захисту населення, та в яких створені умови для тимчасового перебування людей.

Протирадіаційне — негерметична споруда для захисту людей, у якій створюються умови, що виключають вплив на них іонізуючого опромінення у разі радіоактивного забруднення місцевості та дії звичайних засобів ураження.

Аналіз даних, отриманих під час анонімного опитування батьків про безпеку в школі/дитячому садку, яке проводилось Офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Порівняння, зіставлення даних з опитуванням БФ «Рокада»

Наявність проблем в облаштуванні захисних споруд цивільного захисту закладів освіти України, підкреслюють і результати анонімного опитування **«батьків про безпеку в школі/дитячому садку»**. Опитування проводилось **Офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини** для вивчення думки батьків та/або законних представників дитини щодо безпеки в організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. Посилання на опитувальник - [https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeyjpm_QpEphW63VfNYuHrHHplxyqdbnpUsigR9Xtk8ujtndA/](https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeyjpm_QpEphW63VfNYuHrHHplxyqdbnpUsigR9Xtk8ujtndA/viewform)

[viewform](https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeyjpm_QpEphW63VfNYuHrHHplxyqdbnpUsigR9Xtk8ujtndA/viewform)

Опитування розпочалося у червні 2023 року, про що повідомив Дмитро Лубінець на своєму Телеграм-каналі. Опитувальник досі доступний до заповнення результати відображені нижче фіксують дані **в листопаді 2023 року**.

Ключові результати:

52% дітей навчаються офлайн (очно), **36%** змішаного формату навчання (очно + дистанційно), **11%** онлайн (дистанційно) та **1%** індивідуального формату навчання

79% опитаних повідомляють, що у закладі освіти дитини наявне укриття. Попри це, **21 %** респондентів стверджують, що укриття відсутнє. У категорії **«Інше»** до цього питання **78,24%** опитаних зазначили, що їм важко назвати приміщення для перебування дітей укриттям. **11,57%** при цьому стверджують, що власного укриття заклад освіти немає, проте таке наявне поруч з навчальним закладом.

На питання **«Як облаштоване укриття?»**, **55%** опитаних вказали «облаштоване частково тільки для перебування», ще **31%** зазначають, що укриття **достатньо** облаштоване і для перебування, і для

навчання. **14%** стверджують, що умови для перебування **відсутні**.

Репрезентативними є відповіді до цього питання у категорії **«Інше»**, позаяк **79%**, що обрали цю категорію, стверджують, що укриття **відсутнє**, або вони **ніколи його не відвідували**, й про стан приміщення не знають. **Ще 21%** зазначають що не мають інформації щодо стану укриття.

Як облаштоване укриття?

Потреба в облаштуванні захисних споруд за результатами досліджень Благодійного фонду «Рокада» та Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

Результати проведених опитувань вказують на те, що чимало захисних споруд, які нині введені в експлуатацію, потребують додаткового обладнання, ремонтних робіт та покращення чинних умов перебування.

Серед найбільш проблемних питань варто виділити:

- ❖ забезпечення ЗСЦС біотуалетами;
- ❖ забезпечення примусовою вентиляцією;
- ❖ зонування приміщення з допомогою ширм;

- ❖ обладнання додаткових виходів;
- ❖ відсутність місць для сидіння, парт для навчання;
- ❖ забезпечення безперебійного інтернет-зв'язку.

Низка укриттів потребують:

- ❖ гідроізоляції для захисту від підтоплення;
- ❖ бетонування підлоги;
- ❖ облаштування системи опалення;
- ❖ влаштування каналізаційних систем;
- ❖ закупівлі/встановлення резервних джерел енергії.

Решта відповідей з категорії "Інше"

Висновки:

1. Значна частина опитаних респондентів зауважують, що їх діти продовжують навчання саме очно.
2. Майже 80% респондентів підтверджують наявність «укриття» у закладі освіти, котрий відвідують їхні діти. Водночас решта респондентів серед тих, котрі вказали, що укриття «відсутнє»,

підтверджують, що частина захисних споруд облаштовані не за вимогами і їм складно назвати це приміщення «укриттям».

3. Більшістю респондентів підтверджує факт «часткового облаштування» захисної споруди виключно для нетривалого перебування.

4. Значна частка батьків (**21,0%**) не знають про умови перебування дітей в захисних спорудах через низку причин:

- не цікавилися цим питанням;
- не відвідували захисну споруду раніше.

З огляду на все вищезазначене, питання інформування батьків, щодо вимог до облаштування захисних споруд цивільного захисту у закладах освіти повинне бути пріоритетним. Оскільки саме батьки на місцях, можуть першими говорити про проблеми, котрі існують в облаштуванні захисних споруд та звертати увагу місцевої влади та балансоутримувачів (засновників) на ці питання.

5. Найбільша потреба в облаштуванні, згідно з опитуванням офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, є у: *встановленні біоуалетів, примусової вентиляції, відокремлення приміщення ширмами.* Потрібно також додаткове наповнення *контейнерами для*

харчових продуктів, столами, стільцями для навчання.

Згідно з опитуванням Благодійного фонду «Рокада», засновники закладів освіти, котрі облаштовували приміщення коштом громади, громади/батьків, громади/інших благодійників, змогли його укомплектувати згідно з базовими вимогами ДСНС. Проте коштів для капітального ремонту приміщення забракло: часто не закритими є дороговартісні потреби у встановленні *додаткових засобів енергії, примусової вентиляції, гідроізоляції, підведення каналізаційної системи, облаштування двох виходів тощо.* Приміщення також потребують *забезпечення сучасними меблями для продовження освітнього процесу.*

Потреба в облаштуванні захисних споруд цивільного захисту в регіонах України. Розподіл державної субвенції на облаштування захисних споруд. Труднощі.

Аналіз отриманих відповідей про стан та наявність укриттів у закладах освіти України, за результатами запитів на доступ до публічної інформації, що було надіслано до 24 обласних державних адміністрацій.

Згідно до відповідей, які надійшли:

ЗДО – 7082 – в 5576 організовано освітній процес ;

ЗЗСО – 7928 – в 7385 організовано освітній процес;

Не отримано відповіді на запити на доступ до публічної інформації від:

Київська область;

Кіровоградська область.

Наведена вище шкала демонструє, що **найбільша кількість** навчальних закладів, що не мають обладнаних захисних споруд цивільного захисту, знаходиться в **Одеській, Харківській, Миколаївській областях**. У першу шестірку також входять **Волинська, Чернігівська, Сумська області**. Зважаючи на географічне розташування даних регіонів, а саме: межування із зонами активних бойових дій, країнами, що несуть

потенційні безпекові ризики, важливість облаштування гідних та безпечних захисних споруд тут зростає.

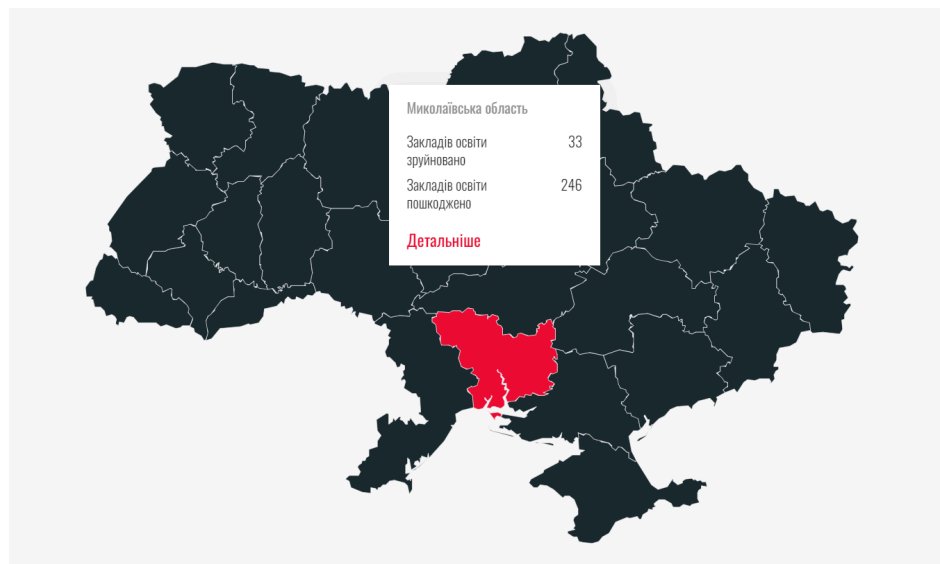
Цьогоріч МОН створило інтерактивну карту **руйнування/пошкодження** закладів освіти України в результаті збройного конфлікту. Вона є свідченням того, що російські війська руйнують школи та університети, дитсадки й дитячі будинки, зумисне знищуючи цивільну інфраструктуру міст. Серед лідерів за кількістю пошкоджених закладів освіти лідирує **Харківська область - 579 закладів освіти**. До слова, область входить до трійки регіонів, де, згідно з відповідями на запити на доступ до публічної інформації, **найбільша** потреба в облаштуванні захисних споруд.

(<https://saveschools.in.ua/>)

Серед лідерів у кількості пошкоджених освітніх установ **Миколаївська область**, де, згідно з даними інтерактивної мапи пошкоджено **246**

закладів освіти.

Варто зауважити, що не всі регіони повідомили про кількість необлаштованих захисних споруд на своїй території та потенційну потребу в облаштуванні. Зокрема, **Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Черкаська області.**

Серед основних причин відсутності захисних споруд у закладах освіти маємо виокремити:

- відсутність технічних умов обладнання підвальних приміщень під укриття;
- відсутність підвального приміщення, або останнє

не було передбачене проектною документацією будівлі;

- обмежений фінансовий ресурс регіонів в облаштуванні відповідних захисних споруд;
- зруйнованість повна або часткова навчальних закладів;
- бойові дії, що потенційно можливі або тривають у регіоні;
- будівля знаходиться в процесі реконструкції, відбудови.

Зібрані статистичні дані щодо класифікації «укриттів» в регіонах України згідно з відповідями:

- Захисна споруда цивільного захисту (ЗСЦЗ) – **3 190.**
- Найпростіше укриття + споруда подвійного призначення – **7246.**
- Протирадіаційне укриття – **454.**
- Інші види укриттів – **1579.**

Як правило, орендовані у суб'єктів господарювання міські клуби, магазини, пункти здоров'я, овочесховища тощо.

Висновки:

1. **17 областей України** та **м. Київ** повідомили у листах відповідях на доступ до публічної інформації про необхідність облаштування захисних споруд у закладах освіти та досі не закрити потребу.
2. Найбільша кількість необлаштованих захисних споруд знаходиться в **Одеській, Харківській,**

Миколаївській областях. При цьому найбільша частка зруйнованих та пошкоджених закладів освіти знаходиться у **Харківській та Миколаївській областях,** що підвищує безпекові ризики в межах закладів освіти вказаних областей. Варто зауважити, що ці регіони не отримали урядової субвенції для облаштування захисних споруд в освітніх установах.

3. Серед основних причин відсутності захисних споруд регіони вказують **відсутність технічних умов обладнання, відсутність підвального приміщення.** Відповідно, витрати у цих регіонах для облаштування «укриттів» будуть прогнозовано більшими, позаяк вимагатимуть будівництва «швидкоспоруджуваних захисних споруд», або ж «споруд подвійного призначення», що слугуватимуть захистом для дітей, які відвідують місцеві заклади освіти, та цивільного населення.

4. Відповіді обласних державних адміністрацій підтверджують зібрані Благодійним фондом «Рокада» дані, щодо переважання серед типів захисних споруд в регіонах саме найпростішого укриття – **7246 шт.**

Аналіз ефективності використання урядової субвенції на облаштування укриттів у закладах освіти. Досвід громад. Перешкоди.

Важливою ланкою у регіональному фінансуванні задля реконструкції та будівництва захисних споруд цивільного значення є **урядова субвенція**, котра складала у **2023 році 1,5 млрд гривень**. Кошти було розподілено між **15 регіонами** України: Житомирською, Чернігівською, Сумською, Полтавською, Дніпропетровською, Кіровоградською, Миколаївською, Вінницькою, Хмельницькою, Тернопільською, Івано-Франківською, Закарпатською, Львівською, Волинською, Рівненською областями.

За офіційно оприлюдненою інформацією, станом на 29 грудня 2023 року місцеві бюджети витратили на облаштування укриттів 1,1 млрд грн із передбачених 1,5 млрд грн, або 73,7 % розподіленого обсягу. Про це свідчать дані звіту з виконання місцевих бюджетів.

«Аналіз отриманої інформації засвідчив, що кошти **не були** ефективно використані до кінця поточного року у повному обсязі. Це, на жаль, не дало можливості покращити безпекове середовище та підвищити якість освітніх послуг у територіальних громадах. Адже наприкінці 2023 року невикористані майже 400 млн грн було повернуто у державний бюджет», – повідомив в офіційній заяві заступник Міністра фінансів Роман Єрмоличев.

Постановою Уряду від 28 квітня 2023 року № 419 було затверджено Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти. Абзацом п'ятим пункту 4 Порядку зазначена умова використання такої субвенції - завершення реалізації проекту до кінця поточного року.

Діючи в межах розробленого переліку вимог до використання коштів субвенції, низка громад зіштовхнулася **із перешкодами**, що унеможлилювали вчасне та в повному обсязі освоєння виділених коштів. Зокрема, про це

неодноразово заявляла **Асоціація міст України**, котра зверталася з ініціативою до Уряду внести зміни до Закону України «Про Державний бюджет на 2023 рік», доповнивши розділ «Прикінцеві положення» таким пунктом:

«Залишки субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти на кінець бюджетного періоду зберігаються на рахунках відповідних місцевих бюджетів і використовуються у наступному бюджетному періоді з урахуванням цільового призначення субвенції».

Проте урядом ініціатива **не підтримана**. У 2024 році на облаштування захисних споруд у закладах освіти уряд заклав **2,5 млрд грн**, що більше на **66,0%** ніж торік. Важливо в цьому випадку звернути увагу уряду **на труднощі**, з якими доводилося працювати громадам під час реалізації субвенції, інакше виділені кошти знову залишаться невикористаними.

Труднощі під час освоєння коштів урядової субвенції на облаштування захисних споруд у закладах освіти:

- відбір не серед усіх закладів, що потребують укриття, а виключно тих, де дотримана певна чисельність учнів (загальна чисельність учнів опорних закладів освіти (без урахування їх чисельності у філіях) становить не менше 200 осіб, а інших закладів загальної середньої освіти — не менше 350 осіб);

- реалізація проєктів на основі рівного для усіх співфінансування, без врахування бюджетних особливостей громад (реалізація проєкту здійснюється на засадах співфінансування з місцевих бюджетів, визначених пунктом 5 Порядку та умов. При цьому джерелами співфінансування з місцевих бюджетів не можуть бути кошти державного фонду регіонального розвитку та міжбюджетних трансфертів із державного бюджету місцевим бюджетам. **Важливо!** Хоча субвенція передбачає розмежування та врахування індексу податкоспроможності громад, чітко прописаної частки співфінансування не вказується, що дозволило обласним державним адміністраціям виставити єдину вимогу для реалізації проєктів, а саме співфінансування 50:50. Для громад з індексом податкоспроможності 1 та менш як 1 частка співфінансування має бути нижчою,

позаяк саме цей факт не дозволив низці малих громад скористатися можливостями урядової субвенції.

- **уряд встановлює стислі терміни подання проєктних заявок, без попереднього належного інформування органів місцевого самоврядування, щодо вимог до заявок/проєктів** (місцеві ради, районні у м. Києві держадміністрації та військові адміністрації (далі — місцеві ради) не пізніше семи робочих днів з дня набрання чинності цими Порядком та умовами, подають до обласних, Київської міської держадміністрацій (військових адміністрацій) проєктні заявки за формою).

- найбільші труднощі під час реалізації спричинені **тривалістю розробки проєктної документації**, що часто супроводжується попереднім пошуком підрядної організації, враховуючи необхідність проведення публічної закупівлі.

- необхідністю збору вихідних даних, що включає низку процедур зокрема: топографо-геодезичне знімання, аналіз містобудівних умов тощо.

- потребує процедури публічної закупівлі й обрання будівельної організації, що реалізує проєкт.

Згідно з практикою розподілу коштів урядової субвенції у 2023 році, для безпосередньої реалізації (будівництва) об'єкту залишається IV квартал року. Що суттєво скорочує терміни реалізації. Зокрема це відобразилося і в даних, щодо використання бюджетних коштів, котрі до слова низкою регіонів не були освоєні в повному обсязі. Перешкодою стали й зміни до Порядку створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту, виключення таких споруд із фонду та ведення його обліку прийняті 19 серпня 2023 року згідно з постановою **КМУ № 883**.

Аналіз нових вимог до розподілу коштів державної субвенції на облаштування укриттів у закладах освіти у 2024 році.

Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про

внесення змін до Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти», якою затвердив механізм розподілу фінансування на облаштування безпечних освітніх просторів у закладах освіти у 2024 році.

“Пріоритетне завдання МОН — відновити доступ до очного навчання там, де це дозволяє безпекова ситуація. Базова потреба — наявність укриттів у школах”. — зазначив міністр освіти й науки України Оксен Лісовий.

Цьогорічна урядова субвенція на облаштування укриттів складає **2,5 млрд гривень**.

Визначено **8 пріоритетних областей** та граничні обсяги надання субвенції на облаштування безпечних умов для кожної з них:

Харківська область	500 млн грн;
---------------------------	---------------------

Дніпропетровська область	500 млн грн;
Запорізька область	500 млн грн;
Миколаївська область	200 млн грн;
Херсонська область	200 млн грн;
Одеська область	150 млн грн;
Сумська область	150 млн грн;
Чернігівська область	150 млн грн.

Географія розподілу коштів враховує потреби тих регіонів, котрі зазнають чисельних обстрілів та межують з потенційно небезпечними країнами.

Додатково 150 мільйонів гривень субвенції буде спрямовано на завершення реалізації проєктів із будівництва укриттів, розпочатих у 2023 році, але за умови, що такі проєкти вже профінансовані та

завершені мінімум на **40%**.

Це дозволяє завершити проекти будівництва, котрі не змоги у встановлені терміни фіналізувати розпочаті роботи.

Варто зазначити, що цьогоріч інформування МОН місцевих органів влади відбувається активніше. Останні підтверджують, що отримали усю необхідну інформацію щодо умов розподілу коштів субвенції згідно з новими вимогами, а саме:

- проекти затверджуються шляхом конкурсного відбору, прозоро та публічно з використанням системи **DREAM**;
- наявність проектно-кошторисної документації на будівництво або капітальний ремонт об'єкта;
- дотримана необхідна кількість учнів(**не менше 200**);
- підтвердження можливості співфінансування з місцевого бюджету, мінімальний розмір якого відповідає індексу податкоспроможності громади.
- неперехідний характер субвенції, відповідно проєкт повинен бути завершений в поточному році.

При цьому в межах затвердженого механізму обласні військові адміністрації, маю право голосу і пріоретизації об'єктів поданих у систему в межах свого регіону. Рішення щодо розподілу коштів прийматиме створена МОН **спеціальна комісія**.

Терміни подання проєктів у 2024 році складає **21 день** від 17 квітня до 7 травня.

Висновки: Порівняння особливостей розподілу коштів субвенції у 2024 і 2023 роках.

Зважаючи на отримані дані під час дослідження Благодійний фонд «Рокада» дійшов висновку, що успішне використання урядової субвенції, насамперед врегульовується змінами до постанови, що регламентує порядок використання коштів.

субвенції пропонували обласні військові адміністрації	відбору, де об'єкти самостійно подають свої документи у систему DREAM. Відбір здійснює комісія МОН.
Відбір об'єктів у яких дотримана певна кількість учнів. Поріг не менше 200 в опорних закладах освіти, не менше 300 у закладах освіти інших типів.	Відбір об'єктів у яких дотримана певна кількість учнів не менше 200 для усіх типів закладів освіти.
1 тиждень для подання проєктів	21 день для подання проєктів
Принцип розподілу коштів між усіма регіонами України	Принцип розподілу коштів за безпековими критеріями у регіонах України. Відбір з-поміж визначених урядом регіонів.
Неперехідний характер субвенції. Усі об'єкти повинні бути завершені до кінця року.	Неперехідний характер субвенції. Усі об'єкти повинні бути завершені до кінця року. Додаткові кошти субвенції для об'єктів, що не завершили роботи до вказаних термінів у 2023 році.
Реалізація проєктів на основі рівного для усіх співфінансування, без врахування бюджетних особливостей громад.	Врахування індексу податкоспроможності громади під час затвердження частки співфінансування.

2023	2024
Об'єкти для реалізації коштів	Прозора конкурсна система

Механізм розподілу коштів урядової субвенції зазнав змін від 2023. Наразі спостерігаємо позитивну динаміку у покращенні процесу

розподілу коштів. Прозорість механізмів відбору об'єктів Благодійний Фонд "Рокада" продовжить оцінювати через моніторингову діяльність та системний збір даних та відгуків за результатами користування.

Зважаючи на те, що увага донорів, партнерів та міжнародної спільноти до питання влаштування захисних споруд є недостатньою відносно потреби (**153 млрд грн**) озвученої представниками уряду України. Зростає необхідність у системному інформуванні останніх у пріоритетних напрямках реалізації міжнародних проєктів, серед яких вбачаємо й проблему «Облаштування захисних споруд у закладах освіти України».

Окрім того, важливо врахувати «географію» розподілу коштів, найбільша кількість не облаштованих захисних споруд знаходиться в **Одеській, Харківській, Миколаївській областях**, котрі у 2023 році, взагалі не отримали коштів субвенції для хоча б часткового сприяння у вирішенні ситуації.

Бачимо значущу потребу у посиленому

інформуванні батьків учнів закладів освіти, щодо вимог до облаштування укриттів, необхідності лобювання цього питання на місцевому та загальнодержавних рівнях.

Ситуація в Україні, на жаль, є не новою для цивілізованих країн світу, зокрема Ізраїлю. Що доводить той факт, що при правильному менеджерові та розподілі коштів вдається ефективно закрити найбільш затратні статті бюджетних видатків.

Досвід Ізраїлю в облаштування захисних споруд цивільного захисту у закладах освіти.

Ситуація в Україні, на жаль, є не новою для цивілізованих країн світу, зокрема Ізраїлю. Що

доводить той факт, що при правильному менеджерстві та розподілі коштів вдається ефективно закривати найбільш затратні статті бюджетних видатків. Звичайно порівнюючи країни ми не можемо повністю зіставити географію регіонів позаяк територія України є в рази більшою (603 628 км² України в порівнянні з Ізраїльськими 22 072 км²). Проте зважаючи на тривалий конфлікт та значний досвід країни у розбудові безпечного середовища деякі з рішень варто впроваджувати з урахуванням особливостей України.

До прикладу:

Зважаючи на територію країни, котра є невеликою та близькість до безпосередніх кордонів з країнами агресорами час підльоту ракети коливається в межах 10 секунд - 1 хвилини. Перше — **швидкість.**

- відсутність тривожних валізок та необхідності брати з собою в укриття документи та інші речі, усі знають, що де б тебе не застала повітряна тривога, твоє основне завдання полишити всі справи та якомога швидше прямувати в укриття в тому, в чому одягнений без додаткових речей, головне

безпека.

Для того, щоб вчителі у школах не розгубилися під час сигналу тривоги й в інших екстрених ситуаціях, з ними декілька разів на рік проводить тренінги **“Педагогічний підрозділ армії”**. Загалом досвід взаємодії армії країни із цивільним населенням є досить тісним. Створені спеціальні підрозділи, котрі працюють в тилу, основне завдання яких — допомога мешканцям країни, підвищення їх обізнаності та навчання поведінки в екстрених ситуаціях. Для навчання у школах не дарма обрали саме педагогічний колектив, позаяк останні власним прикладом та системною взаємодією з учнями можуть найкраще передати та закріпити серед вихованців отримані навички. Друге — **постійне навчання, тренування механізмів реагування у надзвичайних ситуаціях**.

Навчання з надання домедичної допомоги також є повсюдним та регулярним, зокрема ці обов'язки в Ізраїлі виконує “Ізраїльська коаліція травми”. Котра навчає фахівців та фахівчинь, що працюють із людьми, – зокрема, **вчительство, рятувальників, працівників та працівниць медичної сфери та поліцейських**. Залежно від того, де розташована школа, на скільки швидко

туди може прилетіти ракета, змінюється характер занять. вони є гнучкими та постійно оновлюються. Окрім надання домедичної допомоги, фахівці навчають методик саморегуляції, зниження рівня стресу. Проводять системну терапевтичну роботу для дітей зі зниження травматизації через контактні гуртки найчастіше з тваринами.

Поняття **“Життєстійкості”** є пропрацьованим у країні. І хоча в школах відсутні психологи/психологині, навчання життєстійкості спільнот починається з лідерів та лідерок, ті котрі безпосередньо взаємодіють з великою кількістю людей, мають ресурс поширювати отримані знання. При цьому підкріплюють цю діяльність психологічні служби, які мають широку географію впливу, працюють як правило в кожному районі. Освіта, медицина, соціальна робота направлені на турботу про працівників та працівниць, щоб вони могли одягнути кисневу маску спочатку на себе, а потім на дитину. Бо інакше вчительство не буде робити те, у що саме не вірить. Тамтешнє Міністерство охорони здоров'я офіційно визнало курси навчання та підвищення кваліфікації превентивними для виключення вторинної

травматизації, для заохочення більшої кількості осіб, держава прописує обов'язкові оплачувані дні відпустки для проходження навчання, популяризуючи та підтримуючи таку ініціативу.

Комунікація як третій важливий елемент взаємодії пропрацьована не лише на рівні інформування між батьками — педагогічним колективом — учнями. Це не інструкція, а схема взаємодії яка передбачає підтримку усіх ланок під час надзвичайних ситуацій чи безпекових криз. Як і інформаційну, так і психосоціальну

Досвід облаштування захисних споруд цивільного значення у країні досить значний, цікавим є формат цих споруд, багато із закладів освіти, котрі не мали змоги обладнати укриття згідно з вимогами, підлаштовували їх під безпекові вимоги, але це й елементи укриттів в середині будівлі, котрі встановлюють як модульні, вони мають значно товстіші стіни, й з практики будівля під час обстрілу може зазнавати руйнування, але укриття лишається цілим, незалежно від поверху розміщення. Такий тип укриття використовують під час будівництва будівель житлового та громадського

призначення.

У випадку якщо укриття облаштоване у підвалі будівлі, стіни додатково потовщують ззовні бетонними плитами, вікна закривають металевими фіранками та додатковими дашками від елементів та решток підірваної ракети.

Захисні споруди першочергово це безпечні укриття, не в усіх з них відбувається освітній процес і безпекові сценарії передбачають, коли його можна здійснювати, а коли основним елементом взаємодії з учнями в укритті все ж є підтримка їх психоемоційного стану. Команда викладачів має заздалегідь сформувати базу активностей на всі можливі випадки й ситуації. Обов'язковим є набір технік, що допомагають заспокоїтися. Переважно це дії на «видих», тому в кожній кімнаті-сховищі є, наприклад, стаканчики й коктейльні трубочки. Потрібно глибоко вдихати й видихати повітря з легень у воду, це допомагає вирівняти дихання, до того ж звук води чинить заспокійливий ефект.

Під час бомбардувань, обстрілів, ніхто не відпускає дітей додому, це правило якого неухильно дотримуються.

Рекомендації щодо облаштування захисних споруд.

Важливо звертати увагу на наявність гідних умов у приміщенні.

Принцип доступності: Захисні споруди мають бути легкодоступними для всіх учнів та педагогів, враховуючи потреби дітей/людей з інвалідністю.

Принцип місткості: Захисні споруди мають бути розраховані на розміщення всіх учнів та педагогів школи. Забезпечені достатньою кількістю столів та стільців, містили елементи, що дозволяють відволіктися дітям від перебування у підвальному приміщенні чи укриттів зокрема: книги, настільні ігри, дошки, проєктор, м'які іграшки для дітей тощо.

Принцип автономності: Захисні споруди мають бути обладнані всім необхідним для автономного перебування людей протягом певного часу, що відповідає типу захисної споруди. Проте варто врахувати, що це не лише запаси води, їжі, медикаментів, засобів зв'язку тощо. Приміщення має бути теплим, сухим та добре вентильованим. Це основні проблеми в облаштуванні, котрі найчастіше зустрічаються в спорудах. Саме тому, гідроізоляція, бетонування підлоги, наявність джерел тепла, встановлення штучного вентилявання для покращення циркуляції повітря, або ж осушувачів повітря, має бути обов'язковим компонентом під час облаштування.

Принцип безпечності: Захисні споруди мають бути захищені від вогню, обвалів, хімічних та біологічних загроз. Укріплені стіни, достатня висота приміщень ширина коридорів, наявність двох виходів тощо. Дитина не повинна покидати приміщення до завершення повітряної тривоги.

Рекомендуємо під час відбору об'єктів для реалізації будівництва та/або капітального ремонту враховувати інформацію про розподіл коштів урядової субвенції у регіонах.

Зважаючи на інформацію про те, що більшість укриттів все ж облаштовані силами органів місцевого самоврядування реалізація коштовних робіт таких як:

- ❖ **підведення водопостачання та каналізації;**
- ❖ **гідроізоляція приміщення;**
- ❖ **встановлення резервних джерел електроживлення;**
- ❖ **встановлення обладнання для механічного вентилявання приміщення;**

Та інші схожі види робіт є суттєвими для бюджетів сільських та селищних громад (поселень), котрі часто потребують перед виконанням розробки проєктної документації.

Натомість об'єкти реалізовані коштом субвенції, можуть бути неповноцінно завершені, через брак часу, неперехідний характер урядової субвенції. Саме тому, важливо враховувати тип об'єкта та

джерела фінансування, що використовувалися для його облаштування.

Додаткові рекомендації: впровадження служби шкільної безпеки:

Залучення до роботи служби безпеки представників педагогічного колективу, батьків та учнів, поліцейських, шкільних рад тощо. Зокрема розповсюдження та обов'язковість проєкту "Офіцери Служби освітньої безпеки" для всіх регіонів України.

- ❖ **Контроль доступу до приміщення школи.**
- ❖ **Встановлення камер відеоспостереження на території школи та в приміщенні школи.**
- ❖ **Зберігання записів з камер відеоспостереження протягом певного часу.**
- ❖ **Встановлення тривожних кнопок тощо.**
- ❖ **Розміщення додаткових інформаційних куточків з соціально-важливою інформацією. Зокрема: гарячі лінії психологічної підтримки тощо.**

Важливо зазначити, що вищезазначені рекомендації є загальними. Їх конкретизація та

впровадження мають здійснюватися з урахуванням специфіки кожної школи та регіону в якому вона знаходиться.

Зважаючи на дані отримані під час дослідження облаштування захисних споруд у закладах освіти ми рекомендуємо розширення та підтримку чинних програм підтримки ментального здоров'я зокрема "Ти як", а також поширення й адаптація досвіду Ізраїлю у формуванні "Життєстійкості".

Запровадити обов'язкове **підвищення психологічної стійкості педагогів:**

- Навчання педагогів алгоритмам дій у разі виникнення пожежі, терористичного акту, збройного нападу, стихійного лиха тощо.
- Відпрацювання практичних навичок евакуації учнів з приміщення школи.
- Ознайомлення з правилами надання першої домедичної допомоги.
- Навчання педагогів методам подолання стресу та тривоги.
- Організація психологічної підтримки педагогів, які постраждали від надзвичайних ситуацій.

- Обов'язковість проведення таких навчань у навчальних закладах, де відсутній психолог та/або соціальний педагог.

Проведення інформаційно-просвітницької роботи з педагогами:

- Ознайомлення педагогів з актуальними загрозами безпеці та способами їх попередження.
- Навчання педагогів методам виявлення та реагування на булінг, кібербулінг, секстинг та інші форми насильства.

Регулярне та обов'язкове навчання для учнів: Проведення інструктажів з правил безпечної поведінки, з адаптацією до регіону розміщення навчального закладу та типу обстрілів:

- Навчання учнів правилам евакуації з приміщення школи у разі надзвичайної ситуації.
- Ознайомлення учнів з правилами пожежної безпеки, правилами дорожнього руху, правилами поведінки на вулиці та вдома. Із залученням фахівців відповідних структур: поліція, ДСНС, медичні працівники, гуманітарні організації відповідного профілю (до прикладу: Асоціація саперів України).

- Регулярне проведення тренувань з евакуації учнів з приміщення школи.
- Відпрацювання різних сценаріїв надзвичайних ситуацій з адаптацією до регіону та типу місцевості.
- Навчання школярів методам подолання страху та тривоги.
- Ознайомлення школярів з правилами надання першої домедичної допомоги.
- Навчання допомоги іншим, технікам заспокоєння подолання стресу.
- Ознайомлення учнів з актуальними загрозами безпеці та способами їх попередження.
- Навчання учнів методам виявлення та реагування на булінг, кібербулінг, секстинг та інші форми насильства.

Водночас дане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, особливо коли мова йде про складні соціальні ситуації, такі як війна та її вплив на освіту. Тому, запропоновані рекомендації, зумовлюють перспективи подальшого дослідження для глибшого аналізу впливу війни на доступність, якість та безпеку освітніх послуг. Це містить в собі вивчення доступності до навчання для різних груп населення, ефективність функціонування навчальних

закладів під час конфлікту та зміни в навчальних програмах та методиках. Також важливо досліджувати психологічні наслідки війни на учнів та освітян. Це містить аналіз травматичних наслідків війни на психічне здоров'я, навчальні досягнення та соціальну адаптацію учасників освітнього процесу. Вищезазначені додаткові аспекти можуть доповнити й розширити наше розуміння проблеми й відкрити нові можливості для розв'язання складних соціальних викликів, пов'язаних з освітою в умовах війни.